kull xorta ta' ward u bhejjem, tajr u ħut. Fuq l-artal u warajh (għaliex l-artal ma jmissx mal-ħajt) hemm xbieha tal-Madonna qiegħda ssamma' l-għanja tagħha tal-*Magnificat*, imdawra bl-Anġli. Fil-ħajt tax-xellug, jidhru l-Anġli jdoqqu u jgħannu għana tas-sema, u fil-lemin, quddiem ħames twieqi, xbiehat tal-ħames ismijiet tal-Madonna: 1, Omm Alla; 2. Imnissla mingħajr tebgħa; 3, Qassâma tal-Ħniehiet; 4, Għajnuna ta' l-Insara; 5, Maħrab tal-Midinbin. Il-pilastri bejn ix-xbiehat, fihom versi mill-*Magnificat*. Barra, fil-faċċata, hemm mużajk li juri l-wasla tal-Madonna, minn Nazaret għal Għajn Kârem.

Hekk, wara li nkunu sellimna lill-Madonna billi nfaħħruha b'xi tislija u nitolbuha taqgħelilna xi ħniena, noħorġu minn hemm ġewwa. Ninżlu filbitħa, fejn għas-safa ta' l-arja, il-ħeda, il-fwieħa tal-ward, il-ħdura tas-siġar, it-tpespis tal-għasafar, ma jkollniex qalb noħorġu minn hemm.

FRA ŻARENU, O.F.M.

FUQ IT-TABOR

(6 ta' Awissu)

It-Trasfigurazzjoni ta' Ġesù, kulħadd jaf fejn ġrat, għax dejjem isemmuha fil-priedki. Ġrat fuq il-għolja tat-Tabor. Imma fejn qiegħda din il-għolja? Din qiegħda l-Palestina, ħdejn Nazaret, f'naħa jgħidulha l-Galilija.

IL-GĦOLJA

It-Tabor jinsab fit-tarf ix-Xmieli ta' wetgħa kbira, bi tliet imniekeb. Din il-wetgħa għandha tul 24 mil u wisa' 10 (jiġifieri akbar minn Malta kollha, għax Malta fiha 17-il mil tul u 9 wisa'). Tinfirex mill-iġbla tal-Karmel, għall-iġbla ta' Nazaret u għas-Samarija. It-Tabor maqtugħ għalih waħdu fil-minkeb ix-Xmieli ta' dil-wetgħa. Għoli u mdawwar, kif jidher minn bgħid, donnu qanpiena. Għoli 1,650 xiber fuq il-wetgħa u 1,986 xiber fuq il-Baħar Mediterran. Fuq ġenbu, biswit Nazaret, hemm triq għall-karrozzi, kollha liwi u tagħwiġ (għax billi wieqaf, ma tistax taqta' fuqu triq *dritta*). Din it-triq għamluha l-Franġiskani fis-sena 1921, meta kienu jibnu, hemm fuq, il-knisja l-ġdida. Tawha l-asfalt is-sena l-oħra (1954). Hemm ukoll trejqiet jekk xi ħadd ikun irid jitla' bil-mixi.

It-Tabor ma hux xôri. Fuq il-ġnub tiegħu hemm qatigħ siġar żgħar, qerqnija. L-aktar li hemm ballut, imma hemm ukoll ħarrub u terebint. Fih ukoll xi għerien li jgħammru fihom il-bhejjem waħxija: dbugħa, jew *jieni*, u wawijiet, qishom klieb żgħar.

Il-quċċata tat-Tabor imdawra b'sur baxx, ta' żmien is-Salibijin (*Crociati*). Kif wieħed jitla' mat-triq tal-karrozzi, jiġi quddiem bieb f'dan is-sur. Il-bieb ikun magħluq b'sinsla ħoxna tal-ħadid. Fil-bieb hemm qanpiena, u malli dak li jkun idoqqha, jiġi jiftaħ il-bewwieb.

Minn dan il-bieb 'il ġewwa, hemm triq twila, wiesgħa u nadifa, f'nofs ta' wetgħa. Fil-ġnub tat-triq kollu għelieqi, u fil-għelieqi siġar sbieħ. Fuq il-lemin, wara ftit mixi, hemm kappella qadima u msewwija u fiha rħama mal-ħajt b'kitba bil-Latin: *Nemini dixeritis quod vidistis,* jiġifieri: "Tgħidu lil ħadd dak li rajtu", li huma l-

kelmiet li Ġesù qal lill-Appostli, biex ma jgħidu lil ħadd li rawh imsebbaħ, jew *ittrasfigurat.*

Wara ftit aktar mixi, quddiem, tidher knisja, li hi l-Bażilika l-ġdida, kbira u sabiħa, bini Siro-Romanesk, jiġifieri, bla koppla u kanpnari qosra u wesgħin. Bnewha r-Rħieb Franġiskani bejn is-snin 1921-24 bil-flus li bagħtulhom għalhekk l-Insara Amerikani. Berikha l-Kardinal Giorgi fl-ewwel ta' Ġunju ta' dik is-sena, 1924.

IL-BAŻILIKA

Il-knisja, minn ġewwa, wiesgħa u għolja, bi tliet navi. F'nofsha jinsab ~~idejhom merfugħa 'l fuq, riġlejhom~~ taraġ m'usagħ l-korsija, li jinżel bi tnax-il tarġa għal ġewwa Għar. Mhux Għar imħaffer fil-blat, imma mibni bil-ħaġar, donnu knisja taħt l-art. F'dan il-Għar hemm artal qadim li nstab qalb il-ħerba tal-knisja l-bikrija, u wara l-artal il-ħajt magħmul kollu tażżgieġ, biex jidħol minnu d-dawl. Fiż-żewġ ħitan, lemin u xellug, hemm xbiehat tal-mużajk, jiġifieri magħmula minn frak tar-rħam bil-lewnijiet. Ix-xbiehat huma tnax-il Anġlu, imqassmin tlieta tlieta; sitta fuq kull ħajt. L-ewwel tliet Anġli, fuq il-ħajt tax-xellug, ġwienħajhom nofs miftuħa, idejhom merfugħa 'l fuq, riġlejhom kemm imissu l-art, għajnejhom iħarsu 'l isfel u f'riġlejn l-Anġlu tan-nofs, fuq qabda ħaxix, mimdud ħlewwa ta' Bambin. It-tlieta l-oħra, bħal dawn xorta waħda, imma għajnejhom iħarsu 'l fuq u taħt riġlejn l-Anġlu tan-nofs kuruna tal-ward, u b'subgħajh, quddiem sidru, qiegħed iżomm il-Qorban Imqaddes. L-ewwel tliet Anġli, fuq il-ħajt tal-lemin, bħall-oħrajn ukoll, imma f'riġlejn l-Anġlu tan-nofs hemm ħaruf bil-qiegħda. It-tlieta l-oħra xorta bħal ta' qabilhom, imma l-Anġlu tan-nofs riġlejh imissu ma' bħal tebut tal-ħaġar, jew *sarkôfgu.* Dawn ifissru l-erba' tibdiliet ta' Ġesù: l-ewwel, sar bniedem; it-tieni, sar Ħobż; it-tielet, imdebaħ bħal ħaruf; u r-raba' reġa' sar ħaj, meta qam minn bejn l-imwiet.

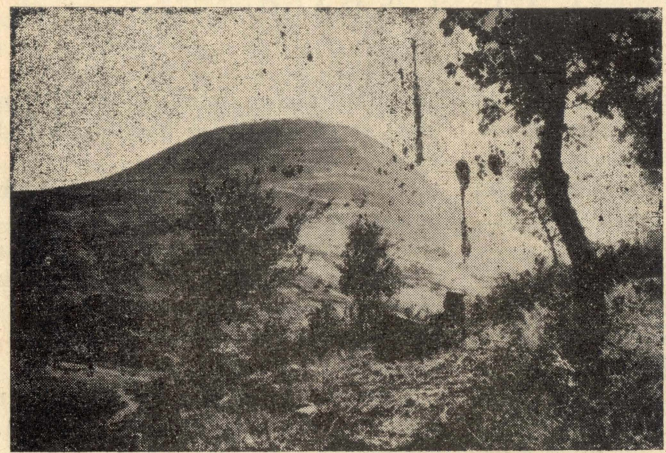

It-Tabor kif jidher minn qrib Nazaret. Tidher ukoll it-triq il-ġdida fuq ġenb il-għolja.

Maż-żewġt iġnub tat-taraġ il-wiesa', taħt in-navi, fuq, hemm żewġ tirġien oħra, taraġ ma' kull ħajt, li jitilgħu għal fuq donnha ħnejja, li tagħmel is-saqaf tal-Għar. F'ras kull taraġ hemm artal żgħir, artal tal-Madonna mnissla bla Tebgħa, u artal ta' San Franġisk, il-Qaddis tar-Rħieb. F'nofs dawna, fuq il-ħnejja, hemm artal kbir u sabiħ, u warajh, fil-ħajt, fil-għoli, xbieha ta' Ġesù Msebbaħ, jew *Trasfigurat,* fl-ajru, b'Mosè u Elija, wieħed kull naħa tiegħu, u t-tliet Appostli għar-

kubtejhom fl-art. Din ix-xbieha wkoll magħmula minn mużajk.

Minn ħdejn il-knisja, barra, jekk wieħed iħares fil-bgħid, jara dehra mill-isbaħ. In-naħa tax-Xmiel (nord) jidhru l-iġbla tal-Hermon, miksija bis-silġ, donnhom sħabiet bojod-kaħlanija; lejn l-Għarb, l-iġbla tal-Karmel u warajhom il-baħar. Lejn ix-Xerq, il-Bħajra ta' Tabarija, tleqq, donnha mera tal-fidda, imwaħħla ġo l-art, u x-xmara tal-Ġordan, fil-ħondoq tal-Għôr, qisha serp imqagħweġ ġewwa sieqja. U lejn il-qibla, il-għoljiet tas-Samarija.

GĦID IT-TEĠELLA

It-*Trasfigurazzioni*, in-nies ta' hemm igħidulha Għid it-Teġella. Fil-5 ta' Awissu, mela, lejlet it-Teġella, l-Insara tar-rħula qrib it-Tabor, iħejju l-ikel u x-xorb u ħsajjar jew patanijiet, u għal fil-għaxija, meta tibred ix-xemx, jerħulha lejn it-Tabor, biex jgħaddu l-lejl hemm. Imorru rġiel, nisa u tfal, kulħadd ma' niesu. In-nies ta' Nazaret u r-rħula ta' qribha (bħal Jafa u Muġejdel) imorru bil-karrozzi tal-Lhud għad li jkun hemm ukoll min imur riekeb fuq xi debba jew xi ħmar jew imqar bil-mixi. Jieħdu magħhom li jkunu ħejjew u xi flixkun xorb igħidulu *għaraq* (li hu għaraq ta' bilħaqq, għax isir bil-lampik, mill-qxur tal-għeneb u l-għeruq tal-għenieqed, wara li jingħasar l-inbid; ikun togħma ta' mastika). L-iżjed li jmorru nies minn Nazaret, għax hemm l-aktar li hemm Insara. Xi ftit minn Kafar Kanna (Kana tal-Galilija) u wħud minn Hajfa wkoll. Mhux kattoliċi biss ikun hemm, imma Griegi Ortodossi wkoll u saħansitra xi Misilmin.

Meta jaslu fuq it-Tabor, jifirxu taħt is-siġar il-ħsajjar jew patanijiet li jkunu ġiebu, u n-nisa jqabbdu lit-tfal jiġbru l-biċċiet tal-frieghi nexfin u jagħmlu n-nar u jieħdu jsajru jew isaħħnu li jkunu ġiebu magħhom misjur. Ir-rġiel imorru *jkejfu*.

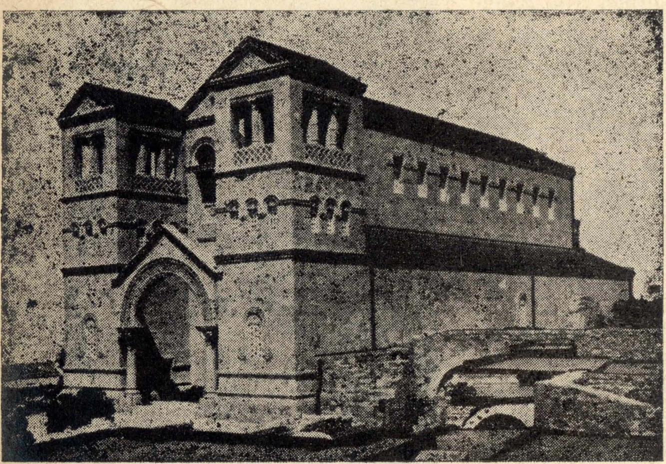

Il-Bażilka tat-Tabor kif inhi minn barra.

Ikejfu jiġifieri: jiltaqgħu xi għaxra jew tnax-il raġel. Jieħdu magħhom il-flixkun għaraq u żir ilma u fwied mixwi ta' gidi jew ħaruf, u *qadaħ*, jiġifieri *tazza*. Joqogħdu bil-qiegħda dawwara mejt fuq xi blata jew xi mkien ieħor nadif fejn jidhru u jinstemgħu. Wieħed minnhom iferra' ftit għaraq fil-qadaħ u jżidu l-ilma. Inewwel naqra fwied mixwi lil kull raġel tad-dawra, u kif jiekluha, jixrob ftit għaraq hu l-ewwel, u jnewwel il-qadaħ lilhom, li jixorbu ftit minnu lkoll. Imbagħad

jaqbdu jgħannu. Wieħed igħid vers u l-oħrajn kollha flimkien iwieġbu bħalu. Jibqgħu sejrin hekk ħafna żmien.

Meta jgħejjew u jġugħu, imorru jistrieħu u jieklu. Imbagħad bil-lejl jerġgħu joħorġu, idoqqu ż-żmamar u jgħannu u jiżfnu. Ir-rġiel biss jagħmlu dan. In-nisa jibqgħu jħarsu minn bgħid. Is-subien jekk iridu jiżfnu għal rashom, imma mhux mar-rġiel. Meta jgħejjew imorru jorqdu u jdumu reqdin qatigħ wara tlugħ ix-xemx.

IL-QUDDIESA

Għall-ħabta tad-9 ta' fil-għodu jiġu r-Rhieb Franġiskani minn Nazaret u jġibu magħhom lis-subien tal-kant. Il-qniepen tal-knisja jieħdu jdoqqu u leħenhom jidwi fuq il-għolja għal golwetgħa u jinstama' mili bogħod. Innies tidħol il-knisja jibda jdoqq l-orgni u jinxtegħlu d-dwal.

Ir-Rhieb ikantaw it-Terza bil-kbir u wara ssir quddiesa Pontifikali mill-Patri Kustodju fl-artal il-għoli li semmejna moqbejl. Ikantaw ir-Rhieb u s-subien ta' Nazaret b'żewġt ilħna jew tlieta. It-tfal ta' Nazaret imsemmija għall-ħlewwa ta' leħenhom. Huma u t-tfal ta' Betlehem. Leħenhom donnu leħen ta' qniepen tal-fidda. Ma jinsabux bħalhom fil-Palestina kif iddur.

Qabel il-"Credo" Raheb jagħmel *kirża,* jew priedka bil-Għarbi. Imbagħad jibqgħu jkomplu l-quddiesa. Wara l-quddiesa l-mistednin tal-Franġiskani — konslijiet, qassisin u rhieb oħra, xi fizzjali tal-pulizija u hekk — idaħħluhom fid-divàn, jieħdu xi ħaġa minn hemm. Lin-nies ta' barra iħejjulhom xi mkien ieħor u kull min irid u jogħġbu jista' jmur jieħu kikkra kafè.

Wara dan l-irġiel jerġgħu jibdew jixxalaw. Issa *jdebbku,* mhux ikejjfu. Jieqfu xi għoxrin raġel jew aktar, dawwara meit, u wieħed jieqaf f'nofshom, idoqq iż-żummara jew kamanġa (qisha violin), u erħilhom jatuha fuq id-daqq. Jitgħawġu 'l ura u 'l quddiem; iċapċpu jdejhom. Jaqbżu 'l fuq kollha f'daqqa, u jħabbtu saqajhom ma' l-art. U kull ħadd iħares lejhom minn bgħid u minn qrib.

Wara nofs in-nhar ikunu għajjenin u aktarx jibqgħu taħt is-siġar għarrwieħ. Għal xi l-erbgħa, mad-daqq talqniepen, jidħlu l-knisja fejn ikun hemm

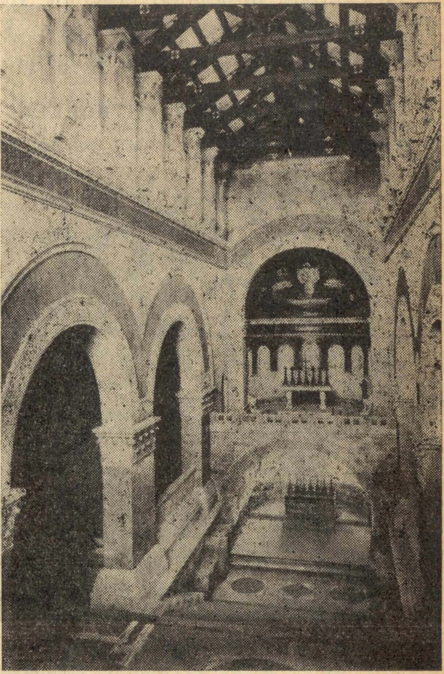

Il-Bażilka tat-Tabor, minn ġewwa.

il-Għasar bil-kbir u wara l-barka. Wara dan isorru ħwejjiġhom u jaħsbu jmorru qajl qajl lejn id-dar.

U hekk dawk in-nies jifirħu wkoll u jithennew bil-festa, mingħajr piki, mingħajr bombi, mingħajr nies maħruqa, mingħajr ġlied u anqas ħela ta' flus.

BEN JEHUZA.